

Apunts d'història per a un moment històric.

1887-1937: Els primers 50 anys del nostre comarcalisme.

Manel Camps

«La Generalitat de Catalunya estructurarà la seva organització territorial en municipis i comarques: també podrà crear demarcacions supracomarcal...» Així comença l'article cinquè de l'Estatut de 1979.

«El Estado se organiza territorialmente en municipios, en provincias y en las Comunidades Autónomas que se constituyan...» Així comença el títol vuitè de la Constitución Española de 1978.

Comarques i provincies. Dues concepcions ben diferents per a afrontar un mateix tema: l'ordenació del territori. El comarcalisme enfront el provincialisme ha estat sempre un punt de fricció administrativa entre Catalunya i el Govern central. En la nostra història recent, la província ha estat el detonador que ha desvetllat amb força el sentiment comarcalista del nostre poble.

Ara, un segle després de l'esclat del comarcalisme i cinquanta anys després que les comarques fossin implantades en el nostre país, l'aplicació de la divisió territorial de Catalunya en comarques és una qüestió a punt de «reenllestir-se». Ha arribat el moment històric en què podem recuperar, amb tot els drets, el plantejament polític-administratiu propi que ens van fer desmarcar l'any 1939.

Ara fa cent anys, l'escriptor i historiador reusenc Antoni Aulèstia i Pijoan publicà la seva «Història de Catalunya», en la qual apareixia la primera proposta d'una divisió comarcal per a Catalunya. A partir d'aleshores n'aparegueren moltes més, la major part de les quals com a conseqüència d'un sentiment pregon de catalanitat i comarcalis-

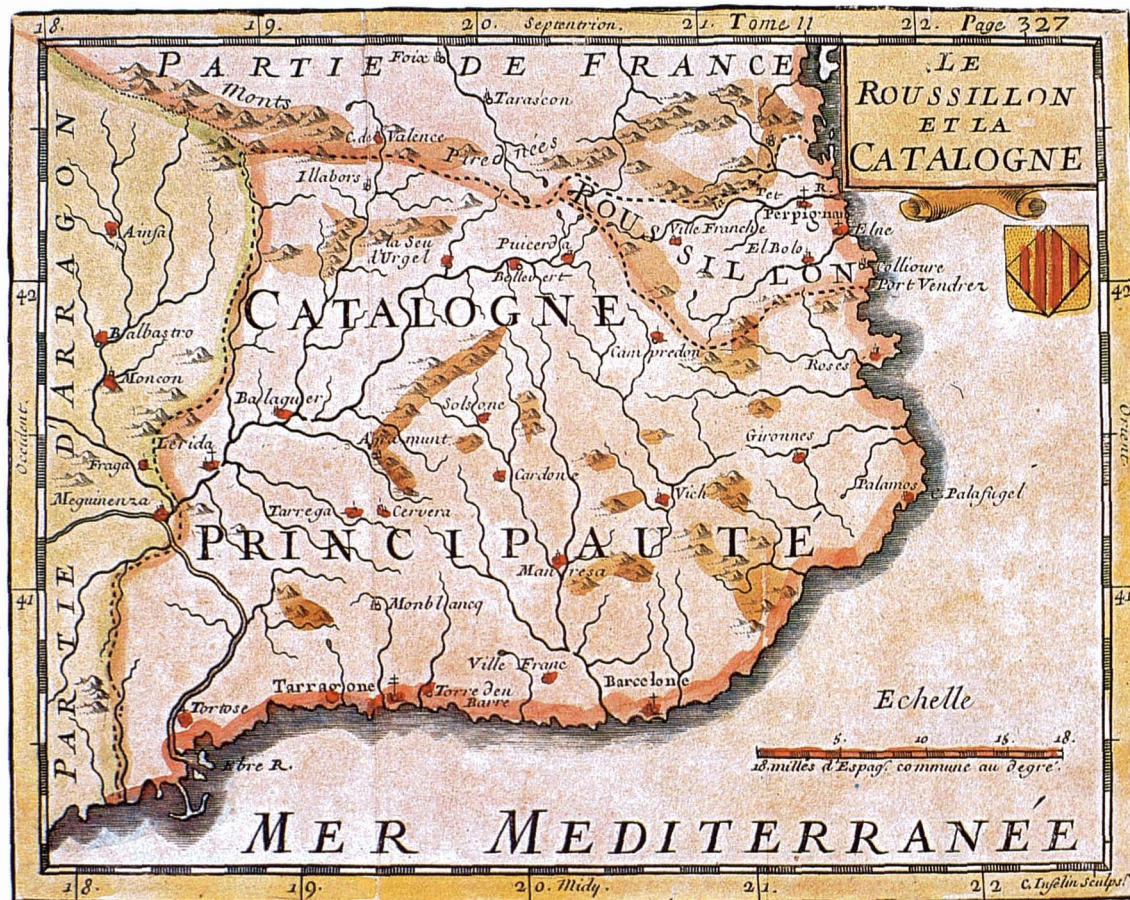

me enfront l'«espanyolització» i provincialisme imposats, més que no pas amb una finalitat política i administrativa concreta.

Des de mitjan segle XIX, són nombrosos els estudis i les propostes sobre la divisió comarcal i uns quants autors es pronunciaren sobre el tema, orientats per consideracions nacionalistes. N'hi havia que consideraven les comarques com a unitats polítiques, n'hi havia, en canvi, que les adaptaven a unes necessitats molt concretes com ara l'organització agrària, la determinació de zones botàniques, etc... (El 1864 es publicà el

treball del botànic Cebrià Costa, però el tema trigarà a tenir repercussions político-administratives).

En realitat, el nostre país vivia un període d'efervescència comarcalista que es va allargar fins el 31 de desembre de 1933, data històrica en què els governadors civils, els caps de les províncies i els delegats de l'Estat, deixaven d'actuar a Catalunya, precisament quan es complien cent anys des que les províncies foren instaurades per Decret el 30 de novembre de 1833. Des del 1887, any en el qual va aparèixer la dita «Història de Catalunya», fins el 1934 destaquen

quatre fites històriques, les quals defineixen el naixement i la consolidació del fet comarcal català amb intencionalitat político-administrativa, debat públic que és plenament vigent a hores d'ara, un segle més tard del seu inici. Les quatre fites són: les Bases de Manresa de 1892, la Conferència de l'Havana de 1928, el cicle de conferències de la Casa del Vallès de 1931 i la Ponència per a l'Estudi de la Divisió Territorial de Catalunya 1931-1933.

De Manresa a l'Havana

Del 25 al 27 de març de 1892 es reuniren a Manresa dos-cents quaranta-vuit representants de les associacions catalanistes per tal de definir i concretar en un document tots els postulats teòrics del catalanisme polític i moderat de final del segle passat. La reunió d'aquells delegats dels pobles de Catalunya fou organitzada per una

ponència de la Unió Catalanista, i n'era el president Lluís Domènech i Montaner i el secretari, Enric Prat de la Riba.

El document final s'anomenà Bases per a la Constitució Regional Catalana —popularment, Bases de Manresa— i sobre aquestes Bases hom pretenia edificar la futura organització del nostre país, considerant la comarca com a una divisió administrativa general. De fet, malgrat no tenir cap eficàcia legal, el programa de les Bases de Manresa va tenir una gran importància per a la vida interna i externa del catalanisme. A més, per primera vegada, l'anhel comarcalista popular quedava reflectit en un cos polític i teòric, el qual quedava perfectament recollit en la cinquena Base: «La divisió territorial sobre la qual es desenvolupa la gradació jeràrquica dels poders governatiu, administratiu i judicial, tindrà per

fonament la comarca natural, el municipi».

Trenta-sis anys després, l'any 1928, tingué lloc a l'Havana una assemblea de grups catalanistes, promoguda des de l'Argentina per Francesc Macià i presidida per ell mateix la tardor d'aquell any. A Cuba, de fet, hi havia aleshores el nucli de catalans més polititzats de tot Amèrica. La convocatòria per a la reunió de l'assemblea va anar precedida d'una enquesta entre els catalans escampats pel món sobre l'organització político-administrativa que s'havia d'implantar a Catalunya i sobre els mitjans que s'havien d'emprar per arribar a aquests resultats.

L'assemblea constituent del catalanisme més intransigent —popularment, separatista— es va celebrar els dies 30 de setembre i 1 i 2 d'octubre de 1928. La reunió —assenyala Manuel Cruells— no

es pot dir que fos un fracàs. S'hi va aprovar una Constitució Provisional per a Catalunya i la formació d'un partit polític. El projecte de Constitució Provisional per a la República Catalana no passava d'ésser un projecte federalista, malgrat la ideologia dels seus promotors. Quant al fet comarcal, però, cal esmentar que la dita Constitució recollia també la divisió del país en comarques com a forma d'organització territorial per al govern i l'administració del país i, per tant, mantenia vigent el criteri que molts anys abans havien manifestat alguns altres polítics des de posicions ideològiques ben diferents.

La Casa del Vallès

El mes de març de 1929 naixia a Barcelona la «Casa del Vallès», societat cultural, l'objecte de la qual era l'enaltiment i la prosperitat de la comarca del Vallès i el renaixement i la valoració de les comarques. El 30 d'abril següent fou celebrada a l'Ateneu de Barcelona la sessió solemne de constitució, i el primer president del Consell Directiu en fou l'artista sabadellenc Francesc d'Assís Planas-Dòria.

La Casa del Vallès, que inicialment es trobava a la Rambla dels Estudis i, més endavant, a la plaça del Teatre, aplegava totes aquelles persones naturals de la comarca del Vallès, les quals, per qüestions d'estudi o de feina, residien a Barcelona. Igualment, acollia tots aquells simpatitzants del seu objectiu social: l'estudi i la difusió de les qüestions d'interès comarcal. Però al marge d'aplegar-hi destacats vallesans i aferrissats comarcalistes, la fundació de la Casa del Vallès fou important perquè va saber impulsar la discussió del fet comarcal. Així, en un moment singularment oportú i històric —tardor del 1930— patrocinà un seguit d'estudis sobre el problema comarcal de Catalunya, la qual cosa permeté que personalitats il·lustres del país definissin públicament llur punt de vista sobre la qüestió comarcal. En aquest sentit també, l'exposició pública dels esmentats estudis fou un esdeveniment destacat, la transcendència pública del qual va ser molt im-

portant. Successivament, Jaume Bofill i Mates, Francesc Maspons i Anglasesell, Antoni Rovira i Virgili, Carles Pi i Sunyer, Ferran Valls i Taberner i Pau Vila i Dinarès exposaren les seves opinions i concretaren el debat popular fins aleshores poc científic, el qual, mesos més tard, va quedar recollit en els treballs de la Ponència d'Estudi de la Divisió Territorial de Catalunya —popularment, la Ponència de Pau Vila—. Per aquest motiu, es pot ben dir que la Casa del Vallès jugà un paper decisiu en la concreció de les diverses propostes existents, la gran varietat de divisions comarcals que s'havien establert des del 1887, la diversitat de nomenclatures emprades i la lògica imprecisió dels conceptes populars de les comarques.

La ponència del 1931

Com assenyalava el text editat per la Conselleria d'Economia l'any 1937, la Ponència per a l'Estudi de l'Estructuració Comarcal de Catalunya (més endavant, Ponència d'estudi de la Divisió Territorial de Catalunya) fou creada per decret el 16 d'octubre de 1931, i es constituí deu dies més tard. Va néixer amb el propòsit d'afeblir i fer desaparèixer els solcs que, en l'estructura polític-governativa del país, havien originat a través d'un segle d'existència de les províncies, mitjançant la definició d'unes demarcacions més avinents per a la millor administració del nostre país una vegada fos autònom. La divisió artificiosa que ens imposaren els polítics centralistes amb la divisió en províncies i la seva repercussió negativa només podia esborrar-la la superposició d'una nova estructura inspirada en les realitats econòmico-socials del país dins el concepte de les comarques com a organismes administratius.

La Ponència per a l'Estudi de la Divisió Territorial fou creada pel Conseller de Cultura i d'Instrucció Pública, Bonaventura —Ventura— Gassol per encàrrec del President Macià i quedà integrada per Antoni Bergòs, Pere Blasi, Antoni Esteve, Manuel Galés, Josep Iglésies, Antoni Rovira, Miquel Santaló, Felip Solé, Pau Vila i Ferran Valls, el

qual va dimitir a la primera reunió i, finalment l'abandonà. Els ponents per a elaborar el projecte foren escollits posant cura que residissin en els quatre punts cardinals del país, que abans s'haguessin interessat per la qüestió de la divisió comarcal i sense tenir en compte llur filiació política. La Ponència era adscrita a la Conselleria de Cultura, però el 10 de novembre de 1932 passà a la de Governació. La presidència fou assumida pel Conseller i la vice-presidència i la Secretaria van recaure en Pau Vila i Josep Iglésies respectivament.

Els treballs de la Ponència se centraren en: a) l'estudi i l'anàlisi de les divisions territorials preexistents a Catalunya; b) l'enquesta tramada a tots els ajuntaments; c) viatges i consultes; i d) els estudis filològics dels municipis. L'enquesta que s'envià als ajuntaments es proposava aclarir dos aspectes: les àrees comercials més freqüentades, els mercats, i quina seria la divisió comarcal que resultaria espontàniament si cada municipi expressés la seva opinió pel que fa a la demarcació a la qual creia que pertanyia. L'enquesta per a conèixer l'opinió dels municipis va ser enviada el 5 de desembre del 1931 i reclamada successives vegades fins el març de 1932. El qüestionari incloïa tres preguntes: A quina comarca penseu que pertany el vostre poble? A quin indret aneu principalment a mercat? i, Aneu també a algun altre mercat? Els viatges i entrevistes foren obra, sobretot, de Pau Vila. El treball filològic consistí en la reforma del nom dels municipis de Catalunya, d'acord amb Joan Coromines i Josep Maria de Casacuberta de l'Institut d'Estudis Catalans.

Al marge d'aquests plantejaments metodològics, els ponents acordaren que els factors que calia tenir en compte per a establir les demarcacions eren principalment el relleu, la facilitat de comunicacions i la zona d'irradiació de cada mercat comarcal. Igualment, establiren els punts teòrics bàsics que havien d'inspirar l'encàrrec de la Ponència, puix que llavors es desconeixia quines serien les fa-

cultats que l'Estatut —que aleshores encara es discutia a les Corts de Madrid— cediria a Catalunya. Aquests postulats eren:

— Catalunya s'havia de dividir en el menor nombre possible de demarcacions, per tal de no multiplicar les despeses d'administració del govern.

— S'havia de procurar que els habitants de tots els pobles d'una demarcació poguessin anar i tornar en un sol dia de la capital d'aquesta demarcació, utilitzant els transports públics (ferrocarril o vehicles de carretera).

— S'havia de tendir a la possibilitat que les demarcacions tinguessin un cert equilibri pel que fa al nombre d'habitants o extensió del seu territori.

— S'havia de preveure la possibilitat d'establir subdivisions o subcomarques.

— Calia tenir en compte els interessos creats, dins la divisió política-administrativa aleshores vigent, per tal d'esmoreir el trasbals de les noves demarcacions.

L'elaboració de la divisió territorial passà per diverses fases. Hi va haver un primer projecte fet l'any 1932, que incloïa 28 demarcacions (comarques) i un altre, de més tardà, que n'incloïa 38 en 9 vegueries. Aquest darrer, al cap i a la fi, seria el que s'aprovaria el 12 d'octubre d'aquell any, encara que amb algunes modificacions. L'abril de 1933 fou publicat l'informe de la Ponència i l'èxit de la proposta fou aclaparador. Uns quants mesos més tard, pel setembre de 1934, fou redactat un Projecte de Llei per tal d'ésser presentat al Parlament català, però la interrupció de la vida política catalana des del 6 d'octubre següent paralizà el tràmit que s'endegava. El 16 de febrer de 1936, una vegada restablert el govern de la Generalitat i reobert el Parlament, el Consell es preocupà de donar un nou impuls a l'esmentat projecte, però, un altre cop, el propòsit no es realitzà a causa de l'aixecament militar del 19 de juliol. Malgrat tot, l'«economia de guerra» fou, al cap i a la fi,

el fet que hi donà l'impuls decisiu. Així, el dia 20 d'agost de 1936 el Conseller d'Economia, Josep Tarradellas, implantava la divisió comarcal de Catalunya per decret del 27 d'agost en plena guerra civil, el qual seria ratificat i signat pel President de la Generalitat Lluís Companys el 23 de desembre següent, incloent-hi els municipis que integraven cada comarca i, també, els centres comarcals. Com assenyala el text de la Conselleria d'Economia i Serveis Públics, el que no s'havia pogut fer dins la normalitat política va ser portat a la pràctica pel nou ordre revolucionari, més expeditiu davant les realitats imperioses del moment.

Per Llei de 5 d'abril de 1938, fou abolit l'Estatut d'Autonomia de 1932.

Bibliografia consultada:

— **L'organització territorial de Catalunya.** Agulló Murgadas. Barcelona, 1986.

— **La Divisió Territorial de Catalunya.** Generalitat de Catalunya, Conselleria d'Economia. Barcelona, 1937.

— **Memòria.** Estatuts de la Societat i altres documents. Casa del Vallès. Barcelona, 1934.

— **Francesc Macià.** Manel Cruells. Col·lec. Quaderns de Cultura. Ed. Bru-guera. Barcelona, 1971.

— **La personalitat de Pau Vila i la Geografia Catalana moderna.** Lluís Cassas i Simó. Ed. Quaderns de la Fundació Bosch i Cardellach. Sabadell, 1979.

— **La Divisió Territorial de 1936.** Conferència de Josep Iglésies, Secretari de la Ponència de 1931. Sabadell, juny 1984.

Ara...

